

הרב יהודה דוד בלייך

ראש ישיבה

ראש כולל להוראה

הוציא הוצאות כדי להציל את חברו ואח"כ נתעשר הניצול

עצם השאלה בדין מי שהוציא ממונו בכדי להציל את חברו אם הניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא כבר דנו בה רבותינו הראשונים. בסנהדרין (עג.) תניא מנין לרואה את חברו שטובע בנהר או חיה רעה גוררתו או ליסטין באין עליו שחייב להצילו, שנאמר לא תעמוד על דם רעך. ועל זה מקשה הש"ס הא מהכא נפקא מהתם נפקא אבדת גופו מנין ת"ל והשבותו לו, ומתרץ שם אי מהתם הוה אמינא ה"מ בנפשיה אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל.

וע"ז כתב הרא"ש (שם) והניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא דאין אדם מחויב להציל נפש חברו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול. והביא ראיה לדבריו מסוגית הש"ס (שם עד.), נרדף ששיכר את הכלים של רודף פטור, של כל אדם חייב, וע"ז כתב הרא"ש, "ואם היה מחויב להציל את הנרדף בממונו, א"כ יפטור משבירת הכלים שהרי ממון חברו מחויב להציל, וברשות שברם כדי להינצל, "ע"ש. ועיין בדברי הרמ"א (חו"מ סי' קח ס"א) שפסק ע"פ דברי הרא"ש שהמוציא הוצאות לרפאות חברו ומת גובים מן היורשים, וע"ע שער משפט שם (סק"ב).

אמנם יש מקום עיון בדברי הרא"ש וכבר הרגיש בזה המהרשד"ם (שו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' רד) שהרי במצות לא תעמוד על דם רעך חייבתה התורה את המציל גם למיטרח ולאגורי, ז"א התורה חייבתה כל אחד מישראל להוציא הוצאות במקום פיקוח נפש. א"כ מאי שנא חיובו של הניצול מחיובו של המציל, שהרי על שניהם מוטל החיוב להציל את הנפש, ומ"ש נפש דידיה מנפש דחבריה. הרי נמצא שאין על הניצול חיוב להציל את עצמו יותר ממה שיש חיוב על המציל להצילו, וכלשונו של

המהרשד"ם, "נמצא שמה שטורח ומוציא אינו טורח בשביל חברו לבד אלא בשביל עצמו ג"כ להציל עצמו לצאת מידי חובו, שחייב לו יתברך". ומסיק שם המהרשד"ם שאע"פ שכפי הנראה כן היה הדעת נותן מ"מ כתב הרא"ש שאם יש לו חייב, ע"ש.

ובהסבר דברי הרא"ש נראה שס"ל שמצות והשבותו לו ומצות לא תעמוד על דם רעך אינן מצוות נפרדות, שיש בכל אחת מהן כדי לחייב את המציל, אלא שבמצות והשבותו לו לא נאמר חיוב ממון, משא"כ במצות לא תעמוד על דם רעך נאמר בה ג"כ חיוב למיטרח ולמיגר אגורי, אלא ס"ל להרא"ש שישוד החיוב הוא משום והשבותו לו, ומצות לא תעמוד על דם רעך באה רק לגלות שבקיום מצות השבה באבדת הגוף החיוב הוא אף להוציא ממון, משא"כ באבדת ממון אין בה חיוב להוציא הוצאות, וכלשון הגמרא, "והא מהכא נפקא מהתם נפקא. אבדת גופו מנין ת"ל והשבות לו". וזהו יסוד החיוב אף לפי המסקנה, אלא אי מהתם ה"א ה"מ בנפשיה, ולכן בעינן קרא דלא תעמוד על דם רעך לגלויי שבחיוב השבת גופו נכלל בו גם חיובא למיטרח ולמיגר אגורי.

וכן מבואר בדברי הרמב"ם (פיהמ"ש נדרים פ"ד מ"ד), וז"ל, חיוב הרופא מן התורה לרפאות חולי ישראל וזה נכלל בפ"י מ"ש הפסוק (דברים כב), והשבותו לו, לרפאות את גופו, שהוא כשרואה אותו מסוכן ויכול להצילו או בגופו או בממונו או בחכמתו עכ"ל, הרי שלא הזכיר כלל מצות לא תעמוד על דם רעך אלא אדרבה כלל החיוב להציל את המסוכן או בגופו או בממונו הכל בחיוב והשבותו לו. והיינו מטעם שהפסוק לא תעמוד על דם רעך בא רק כדי לגלות השיעור והאיכות של מצות והשבותו לו במקרה של השבת הגוף, ולכן שפיר מובן שכמו שאינו חייב להוציא ממונו כדי להציל ממונו של חברו וכ"כ כל שחבירו יש לו משלו שפיר מסתבר שאינו מחויב להציל נפש חברו בממון שלו. ולכן כל דאית ליה ממון להניצול יכול המציל לתבוע ממנו מה שהוציא דלא גרע מאבדת ממון שכשבא להחזיר אבידת חברו בעל האבידה חייב הוא לשלם מה שהוציא.

וגדולה מזו מצינו להמנחת חינוך בקומץ מנחה (מצ' רלז) שכתב שאם אחד בא לאבד עצמו לדעת, ויכול אחר להצילו, אפשר דאינו מוזהר

על הלאו דלא תעמוד על דם רעך. [ועיין במרגליות הים (סנהדרין עג.), שהביא דברי תשובות מהר"ם ב"ר ברוך (סי' לט) שדבר פשוט הוא שאפילו צווח אל תצילוני אין שומעין לו. ובשם ספר עין אליהו שהוכיח שחייב להצילו. וע"ע שו"ת דברי יששכר (סי' קסט) ובאגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קעד, ענף ג, וח"ג סי' צ).]

ועוד יותר מצינו להגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל בחכמת שלמה (חו"מ סי' תכו) שהרואה את חבריו טובע בים שחייב להצילו, זהו דוקא אם אינו דרך בזיון להמציל, דבכה"ג מחויב להצילו בגופו, אבל אם הוי הצלה דרך בזיון להמציל אם אינו יכול לשכור אחרים להצילו אינו מחויב להצילו בגופו אם הוי לו בזיון או טירחא יתירה אם הוא זקן וכדומה. וכתב שהטעם הוא דכיון דילפינן הצלת גופו מוהשבותו לו, א"כ כיון דמטעם השבת אבידה הוא כמו דבאבדה קיי"ל והתעלמת פעמים שאתה מתעלם כגון זקן ואינו לפי כבודו א"כ ה"נ בכה"ג פטור מהשבת גופו. [ועיין אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קעד ענף ג) שכתב על דברי הקומץ מנחה והחכמת שלמה שהוא טעות גמור ושרי להו מרייהו, ועל דברי החכמת שלמה כתב הא ודאי ח"ו לאומרם דאם כבוד שמים נדחה, דהרי נדחו כל איסורי התורה החמורים ביותר כשבת ומאכלות אסורות מפני פיקוח נפש של פחות שבפחותים ואפילו בשביל עובר עבירות לתיאבון כ"ש שנדחה כבוד בשר ודם אף של גדול שבגדולים].

הרי שס"ל להקומץ מנחה והחכמת שלמה שבמצות השבת אבידת גופו לא נתחדש חיוב מיוחד של לא תעמוד על דם רעך, שעל ידו יהיה מחויב להציל חבריו אפילו באופנים שלא היה מחויב להציל ממונו, אלא שהכל הוא בכלל והשבותו לו ומאחר שאבידה מדעת אין בה משום חיוב השבה כ"כ המאבד את עצמו לדעת הוי ג"כ בכלל אבידה מדעת. לכן אין בזה משום מצות השבה וכמו"כ בזקן ואינו לפי כבודו לדעת החכמת שלמה. וזהו מפני שמצות לא תעמוד על דם רעך אינה מצוה בפני עצמה אלא דקיומה מבוסס הוא על חובת והשבותו לו, והפסוק בא לחדש רק שבמקום אבידת גופו חייב הוא לבזוז ממונו משא"כ באבדת ממון. ואף שרבו החולקים על בעל הקומץ מנחה וס"ל שמן החובה הוא להציל אף

המאבד את עצמו לדעת, היינו משום שלענין ממון רשאי אדם לעשות כרצונו ואפילו להפקירו, ולכן אין מצות השבה נוהגת במה שהיא אבידה מדעת, משא"כ לענין מי שבא לאבד את עצמו לדעת דאין המאבד רשאי לאבד את עצמו, ואדרבה מחוייב הוא לשמור על גופו, ולכן גם על אחרים מוטל החיוב של והשבותו לו, שהרי באבדת גופו לא שייך ויתור או סילוק בעלות.

וכמו"כ החולקים על החכמת שלמה וס"ל שמחויב להציל חבריו אפילו כשיבא לידי בזיון ע"י אותה ההצלה, היינו מפני שכמו שכבוד שמים נדחה כשצריך לעבור על דברי תורה כדי להציל חבריו כ"ש שכבוד עצמו נדחה מפני חיוב הצלה, אבל עכ"פ מחויב הניצול להחזיר להמציל את מה שהוציא בהחזרת אבידת גופו, כמו שמחויב אדם להחזיר להמוציא אבידה את מה שהוציא בעד החזרת ממונו.

אמנם, מדברי הרא"ש שמענין שיש לו להמציל לתבוע מהניצול מה שהוציא רק במקום דאית ליה ממונא לניצול כמש"כ הרא"ש דהרי אין אדם מחויב להציל נפש חבריו בממונו היכא דאית ליה ממונא לניצול, אבל מ"מ לא נתבאר מדבריו מהו הדין במקום שבשעת ההצלה אין לניצול ממון אלא שבא לו ממון אח"כ אם בכה"ג חייב הניצול לשלם להמציל את מה שהוציא או לא.

עיינן בנשמת אברהם (חו"מ סי' תכו סק"א) שכתב לפשוט שאלה זו מדברי המשנה במס' פאה (פ"ה מ"ד), "בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וצריך ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני יטול וכשיחזור לביתו ישלם דברי ר' אליעזר, וחכמים אומרים עני היה באותה שעה". ועיין עוד מה שהביא מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות ומהתפארת ישראל שם שההלכה כחכמים אלא שישלם ממדת חסידות ומה שהביא מדברי רע"א שמסיק שאף ממדת חסידות אין צריך לשלם. וכל זה לענין מדת חסידות, אבל עכ"פ ההלכה היא כדברי חכמים, שמצד הדין אינו חייב לשלם.

וכמו"כ מי שאין לו כדי להציל את עצמו ובא אחר והוציא הוצאות והצילו אינו מחויב לשלם, שהרי עני היה באותה שעה. וע"ש

שהביא דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שדחה ראייה זו באמרו "שאני התם הואיל והוא עני באותה שעה שלא נטל משא"כ הרי זה שניצול כבר נתחייב, ולמה לא ישלם לו כשיהיה לו ממון". ובאמת כפי הנראה נעלמו מהם דברי המהרשד"ם בתשובתו הנ"ל שכתב להדיא שאם לא היה לו להניצול באותה שעה פטור, והביא אותה הראיה ממשנה דמס' פאה בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וכו' וידוע שההלכה כחכמים, ועוד הביא שם שכן כתב הטור (סי' רנג) וז"ל, בע"ה ההולך ממקום למקום ותמו לו מעות בדרך ואין לו מה יאכל מותר לו ליקח מן הצדקה, וכשיגיע לביתו אין צריך לשלם דבשעה שהוא לקח עני היה, והוא ליה כעני שנתעשר שאין צריך להחזיר מה שלקח, עכ"ל.

וע"ע בשו"ת מהריב"ל (ח"ג סי' ז) שנשאל על ראובן שפדה מנכסיו לשבוי אחד ומבקש ממנו שיתן לו מעותיו ואם אין לו שיטיל את עצמו על הציבור כי לא פדאו אלא אדעתא דהכי, ועל זה השיב המהריב"ל דלא גרע מחוב דעלמא שהוא חייב לפרוע דלא שייך בכה"ג לומר מבריח ארי מנכסיו חבירו שפטור מלשלם, דכאן הוי ברי הזיקא. ועיין במחנה אפרים (הל' עבדים סי' ג) שהשיג עליו וכתב שאינו חייב לפרוע לו כיון דמצוה עשה, ובפרק הכונס פי' רש"י טעמא דמבריח ארי שהוא פטור משום דמצוה עשה, וכתב שם המחנה אפרים שאפילו היה לשבוי ממון במקום אחר מ"מ עני היה באותה שעה. והביא ראייה לדבריו ממש"כ הבית יוסף (יו"ד סי' רנג) בבדק הבית העובר ממקום למקום ופירנסו אחר דאינו חייב לשלם כיון שלא היו לו נכסים באותה שעה. ושוב כתב שם המחנה אפרים דאפילו תימא דכל היכא דאית ליה לניצול ממון אפילו במקום אחר חייב לפרוע למציל משום שאין אדם חייב להציל את חבירו היכא דאית ליה לניצול להציל את עצמו כמש"כ הרא"ש במס' סנהדרין, מ"מ באין לו נכסים עכשיו כלל כו"ע מודו שפטור הוא מלשלם. ועוד הוסיף לכתב בכתבו שאפילו היה לניצול ממון כל שזה שפדאו היה סבור שלא היה לו ופדאו לשם מצוה, והשתא דידע דהיה לו ממון תבע מיניה, אין לו כלום ע"ש מה שהביא ראייה לדבריו.

הרי מבואר שהמהרשד"ם והמחנה אפרים לית להו סברת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שזה שניצל כבר נתחייב משעת ההצלה לשלם להמציל מה שהוציא.

אולם, באמת צ"ע מאי שנא מאבידת ממון, שודאי שאף אם אין לבעל הממון לשלם להמוציא מה שהוציא בכדי להחזיר בשעה שמחזיר לו אבידתו, ודאי שלא נפטר בזה ויכול לתובעו אח"כ, משא"כ באבדת גופו לפי מש"כ המהרשד"ם דאינו יכול לתובעו אח"כ כשיהיה ממון להניצול. ואילו יש כאן מצוה מיוחדת של לא תעמוד על דם רעך ושלכן הרי מה שהוציא המציל הוא לקיום מצותו המוטלת עליו למה ישלם הניצול אף כשיש לו ממון בשעה שניצל, ואם אעפ"כ מאיזה טעם שיהיה, כשיש לו ממון בשעת ההצלה נשתעבד הניצול לשלם מה שהוציא המציל הרי צודק הגרשו"א זצ"ל בזה שטען שנשתעבד אף שאין לו ממון בשעה שניצל.

אמנם לפי מה שביארנו שאין כאן דין מיוחד של לא תעמוד על דם רעך אלא שכל עצם חיוב הצלה הוא ממצות והשבותו לו ניחא, והיינו שבאבידת ממון מעולם לא נתחייב להוציא הוצאות בכדי להחזיר, ולכן אם אין לו לבעל האבדה ממה לשלם להמוציא את מה שהוציא באמת יכול הוא לעכב את האבדה עד כדי הוצאותיו ולכן שפיר חל חיוב תשלומין על בעל האבדה תיכף ומיד אף שאין לו ממה לשלם משא"כ לענין אבדת גופו, אף שבאמת עצם חיוב הצלה המוטל על המציל הוא מדין והשבותו לו, אבל מ"מ נתחייב המציל בדין השבה אף במקום שאין לו ממון להניצול וגם לעולם לא יהיה לו ממה לשלם, והיינו משום שלא תעמוד על דם רעך הוא גילוי שמצות השבת גופו חלה אף במקום שצריך למיטרח ולאגורי, וכל שנתחייב להוציא ממון בכדי לקיים מצות השבת הגוף לא נשתעבד הניצול כלל וכלל. ולכן אין הניצול חייב לשלם אח"כ כשיהיה לו ממון משא"כ במקום שיש לניצול ממון בשעת ההצלה בכה"ג מעולם לא נתחייב המציל להוציא ממון שזה נובע מעצם דין אבדת ממון שאינו מחויב להוציא הוצאות. וכל שיש ממון להניצול חיובו של המציל הוא אך ורק מטעם והשבותו לו, משא"כ כשהניצול אין לו ממון דבכה"ג נתחייב גם

למיטרח ולאגורי מדין לא תעמוד על דם רעך, שבא לחדש שאף בכה"ג מחויב במצות והשבותו לו, וכל שנתחייב להוציא ממון בכדי לקיים מצות והשבותו לו, הרי הוציא לצורך עצמו כדי לצאת ידי חובתו שחייבתו תורה, וכל שנתחייב מעיקרא להוציא הוצאות מכיסו הוי הניצול כעני שנתעשר שאינו מחויב להחזיר למי שהוציא בשבילו.